

## ELDERLY POPULATION – POTENCIAL PARTICIPANT IN THE REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

### STARIJE STANOVNIŠTVO – POTENCIJALNI AKTER GOSPODARSKOGA RAZVOJA REGIJE

PODGORELEC, Sonja & KLEMPIC BOGADI, Sanja

**Abstract:** *In the paper there is a discussion on the need to mobilize elderly population in the process of planning and implementation of programmes directed towards economic development of certain Croatian regions. Here are presented research results on the quality of life of Croatian islands' population conducted in the last decade. The researches confirm that there is a need and desire for elderly population, due to lack of younger inhabitants, to be included in economic development of their local environments, although the laws dealing with island areas and programmes aimed at island life revitalisation neglect this great segment of the population.*

**Key words:** *active ageing, productive ageing, age-dependency ratio, regional development, Croatian islands*

**Sažetak:** *U radu se raspravlja o potrebi mobiliziranja starijeg stanovništva pri planiranju i provođenju programa usmjerenih na gospodarski razvoj pojedinih hrvatskih regija. Prikazan je dio rezultata istraživanja kvalitete života stanovništva na hrvatskim otocima, provedenih u posljednjih desetak godina. Istraživanjima smo utvrdili da zbog nedostatka mlađega stanovništva postoji nužnost uključivanja starijega stanovništva u gospodarski razvoj njihovih lokalnih sredina, kao i njihova želja za takvim uključivanjem, premda zakoni koji se bave otočnim prostorom i programi usmjereni na revitalizaciju otočnoga života zanemaruju taj veliki segment stanovništva. Rad se zalaže za uključivanje starijih, čime se omogućuje i potiče aktivno, produktivno starenje.*

**Ključne riječi:** *aktivno starenje, produktivno starenje, koeficijent dobne ovisnosti, regionalni razvoj, hrvatski otoci*



**Authors' data:** Sonja Podgorelec, dr.sc., Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, spodgorelec@inet.hr; Sanja Klempić Bogadi, dr.sc., Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, sanja.klempic@imin.hr

## 1. Uvod

Uz prirodne ljepote, brojnost starijega stanovništva u vizurama otočnih naselja jedan je od glavnih simbola hrvatskih otoka. Otoci su jedan od demografski i sociološki najugroženijih prostora zahvaćenih starenjem. Demografska slika na otocima razlikuje se ovisno o veličini pojedinog otoka, njegovoj udaljenosti od kopna i kvaliteti povezanosti s njime, stupnju razvoja obalnog središta kojem gravitira, broju stanovnika, broju i veličini otočnih naselja, ali i povijesnim zbivanjima i lokalnim resursima. Kako otočne resurse čine „prirodna sredina otoka, more koje ga okružuje i (...) otočanin koji ga napućuje“ (Defilippis, 2001), temeljna ideja rada jest dokazivanje potrebe mobiliziranja starijega stanovništva pri planiranju i provođenju programa usmjerenih na gospodarski razvoj otokâ, a po uzoru na otoke drugih područja u kojima veliki dio stanovništva čine stariji.

Tezu ćemo pokušati dokazati prikazom dijela rezultata istraživanja kvalitete života stanovništva na hrvatskim otocima (Podgorelec, 2008; Babić, et al., 2004; Lajić, et al., 2001) provedenih u posljednjih desetak godina. Istraživanjima smo utvrdili da zbog nedostatka mlađega stanovništva postoji nužnost uključivanja starijega stanovništva u gospodarski razvoj njihovih lokalnih sredina, kao i njihova želja za takvim uključivanjem. Naime, brojna su domaća i strana demografska istraživanja potvrdila da su regije ili dijelovi regija u kojima u većem broju žive stariji stanovnici, najčešće slabije gospodarski razvijeni upravo zbog neravnomjerne raspoređenosti velikih dobnih skupina stanovništva. Bez obzira na razlike u prirodnim resursima i stupanj ostarjelosti stanovništva, u planiranju gospodarskog razvoja otokâ svi bi se programi održivog razvoja otokâ trebali, što sada nije slučaj, zalagati za šire aktiviranje skupine mladih starih otočana i njihovo svrstavanje u područje 'snage' i 'prilike', a ne 'slabosti' i 'prijetnje'.

Zalaganjem za uključivanje starijih otočana u gospodarske i druge programe usmjerene razvoju lokalnih zajednica omogućuje se i potiče aktivno, produktivno starenje, koje, potvrdila su brojna istraživanja, podiže kvalitetu života pojedinca i smanjuje trošak zajednice za skrb o starijima.

## 2. Starenje stanovništva Hrvatske

Usprkos političkim, ekonomskim i društvenim razlikama starenje stanovništva je proces koji se intenzivno odvija u svim europskim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj. Zbog promjene načina života, veće dostupnosti i više kvalitete zdravstvene zaštite produljilo se očekivano trajanje života, čime se povećao udio starijih u ukupnome stanovništvu. Vrlo se često starenje stanovništva doživljava kao kriza i ograničavajući čimbenik gospodarskoga razvoja te se kroz isticanje negativnih aspekata starenja stvara negativna slika o starom stanovništvu u cjelini. Ističe se kako povećanje staroga stanovništva utječe na veće financijsko opterećenje zaposlenih zbog većeg izdvajanja za mirovine, opterećuje socijalnu skrb i zdravstvene institucije. No većina starijih stanovnika u ranom će razdoblju nakon umirovljenja biti zdrava, samostalna i društveno aktivna te neće znatnije financijski i socijalno opteretiti društvo.

U 40-godišnjem razdoblju od 1961. do 2001. u Hrvatskoj je skupina stanovništva u dobi od 65 godina i starija porasla nešto više od dva puta (125%), a skupina 0-14 smanjila se za trećinu (33,3%). Prema posljednjemu popisu nešto je veći broj mladoga stanovništva (754.634) nego staroga (693.540), no već u sljedećem popisu može se očekivati njihovo izjednačenje (Podgorelec & Klempić, 2007). Kontinuirano se smanjuje koeficijent dobne ovisnosti mladih (1961. 41,7; 2001. 25,4), a istodobno se povećava koeficijent dobne ovisnosti starih (1961. 11,4; 2001. 23,4) kao posljedica starenja stanovništva i produljivanja ljudskog vijeka. Osim toga, u kontingentu starih, zbog promjene načina života, dostupnosti zdravstvene zaštite i njezine kvalitete povećava se udio stanovnika starih 80 i više godina. Njihov udio u ukupnom stanovništvu Hrvatske porastao je s 1% u 1961. na 2,3% u 2001.

Rezultati projekcije stanovništva Hrvatske 2001.-2031. pokazuju da će u tom razdoblju demografsko izumiranje biti glavno obilježje stanovništva te će se udio mladih smanjiti s 23,7% 2001. na 17,4% 2031., dok će se udio starih (65 i više) povećati s 15,7% 2001. na 22,6% 2031. (Nejašmić & Mišetić, 2004).

Pri ocjenjivanju gospodarskoga stanja i regionalnog rasta često se zanemaruje važnost demografskih procesa. Među njima posebno valja istaknuti migraciju kao proces koji bitno određuje demografski razvoj nekog područja. Naime, migranti su u najvećem broju mladi ljudi, u radno aktivnoj i reproduktivnoj dobi, pa njihov odlazak iz određenih područja osim što negativno utječe na populacijski razvoj, jača intenzitet starenja stanovništva, ali i negativno utječe na razinu inovativnosti i potencijalnoga ekonomskog razvoja. Primjer depopulirajućih područja na koja je snažno djelovalo višedesetljetno iseljavanje upravo su hrvatski otoci. Iako, globalno gledajući, na hrvatskim otocima raste broj stanovnika, brojne su otočne skupine (šibenski, zaderski, biogradski, dubrovački otoci, mali lošinjski otoci) gdje je prisutna ekstremna depopulacija, koja nagovještuje i biološko izumiranje (Klempić & Lajić, 2005). Osim intenzivnog iseljavanja i depopulacije, jedno od glavnih demografskih obilježja hrvatskih otoka jest intenzivno starenje stanovništva.

Prema podacima posljednjega popisa stanovništva (2001.) na naseljenim hrvatskih otocima živjelo je 117.109 otočana, što je u tom trenutku bilo 2,76% stalno nastanjenog stanovništva Hrvatske. Prema istom izvoru, od ukupnog broja otočana njih 31.385 bilo je staro 60 i više godina. Promatrajući ukupno otočno stanovništvo prema velikim dobnim skupinama, na otocima je 2001. živjelo 22% stanovnika u dobi do 19 godina, 51,2% od 20 do 59 i 26,8% starih 60 i više godina. Takav odnos velikih dobnih skupina potvrđuje da je premašen prag svih demografskih pokazatelja kojima se potvrđuje starost nekog društva. Naravno, situacija nije jednaka na svim otocima i otočnim skupinama. Prema razdiobi kategorija demografske starosti stanovništva Ivana Lajića i Roka Mišetića (2006: 174-190) na otocima je najrjeđe zastupljena povoljna dobna struktura i takva je situacija na lošinjskim, čiovskim i korčulanskim otocima te u naseljima s više od dvije tisuće stanovnika. Najčešća je izuzetno poremećena dobna struktura stanovništva, kakvu uglavnom zatječemo na razvijenim, velikim otocima, priobalnim i kanalskim, u naseljima u kojima živi između 1001 i 2000 stanovnika: Cres, Krk, Rab, Pag, Vir, Murter, Brač, Hvar, Lastovo i Mljet. Izumiruću dobnu strukturu stanovništva, posebice zbog iznimno visoka udjela starog stanovništva, imaju zaderski (dakle i tri otoka na kojima je

provedeno istraživanje čije rezultate analiziramo) i šibenski otoci, Šolta, Vis i Elafiti, pučinski, nerazvijeni, iznimno mali, mali i srednji otoci te naselja veličine do 200 stanovnika ili ona smještena u unutrašnjosti otoka. Prosječna dob ukupnoga otočnog stanovništva 2001. bila je 42,1 godina, koeficijent starosti otočne populacije iznosio je 26,63, a indeks starosti 121,49 – dakle stari su otočani bili brojniji od mladih za otprilike petinu. Koeficijent ukupne dobne ovisnosti otočnoga stanovništva bio je 73,5, što nam govori da su na tri otočanina u radno aktivnoj dobi popisana dva uzdržavana. Prema posljednjemu provedenom popisu koeficijent dobne ovisnosti mladih bio je 38,2, a starih 35,3, što znači da je na tri otočanina u radno aktivnoj dobi popis ustanovio otprilike jednoga uzdržavanog mladog i jednoga uzdržavanog starog stanovnika. No taj pokazatelj na brojnim iznimno malim i malim otocima, gdje više gotovo da i nema mladih, prikriva pravo stanje. Tako često koeficijent ukupne dobne ovisnosti zapravo znači koeficijent dobne ovisnosti starih. U ukupnome otočnom stanovništvu nešto je više žena (59.655 prema 57.454 muškaraca), a nakon navršene 60. godine broj žena ubrzano raste i gotovo ih je za trećinu više.

S obzirom na to da se zalažemo za koncept aktivne i produktivne starosti na hrvatskim otocima, smatramo važnim predložiti promjenu uobičajenog računanja koeficijentata dobne ovisnosti tako što bismo shvaćanje produktivnosti odvojili od strogo shvaćena pojma zaposlenosti te u skupinu aktivnih uključili i osobe od 65. do 74. godine života. Tako izračunati koeficijent ukupne dobne ovisnosti prema podacima o broju i dobnoj strukturi stanovništva iznosio bi 43,2. Koeficijent dobne ovisnosti mladih bio bi 31,6, a ovisnosti starih (u ovom slučaju 75 i više godina) svega 11,6. Ti koeficijenti pokazuju znatno manju opterećenost radno aktivnoga kontingenta otočnoga stanovništva skupinama izvanradne dobi, a posebice starih otočana. Ipak, svi demografski pokazatelji dobnoga sastava otočnog stanovništva hrvatskog dijela Jadrana upućuju na zaključak o vrlo starom stanovništvu.

Teza za koju se zalažemo jest da će zadržavanje postojećega mlađeg stanovništva, gospodarsko i kulturno oživljavanje otokâ, što bi u budućnosti trebalo otvoriti putove za reemigraciju iseljenih otočana (i to ne nužno u umirovljeničkoj dobi, što je današnja praksa) i, eventualno, naseljavanje neotočana biti mogući jedino ako se pojedini projekti pri provedbi dijelom oslanjaju i na skupinu mladih starih otočana (jedan od pokušaja da se razdoblje starosti definira jest podjela starih ljudi na dvije dobne skupine – mladi stari -dob od 60 ili 65 godina do 75 ili 80 i stari stari ljudi -stariji od 80).

### **3. Uzorak i metode istraživanja**

Uz uobičajenu metodu kvantitativne analize postojećih statističkih podataka, rad prikazuje rezultate dvaju terenskih istraživanja provedenih anketom i biografskim istraživanjem. Anketno istraživanje provedeno je 2001. na proporcionalno stratificiranom uzorku starijega stanovništva triju otoka, Ugljanu, Ižu i Dugom otoku, odabranima zbog specifičnih karakteristika koje ih u konačnici čine reprezentativnim uzorkom skupine zadarskih otoka: brojnosti stanovnika, udaljenosti od velikoga grada na obali kojem gravitiraju i kvaliteti prometne povezanosti s njime. Ukupno je anketiran 151 ispitanik i taj je broj predstavljao 5-postotni uzorak stanovnika u dobi

od 60 i više godina na zadarskom otočju u vrijeme provođenja istraživanja. U dobnu skupinu starih ubrojili smo stanovnike od 60 godina starosti zbog prikladnosti izračuna demografske starosti neke populacije i obrazovne strukture otočana, jer velik broj njih sa 60 godina ima sve uvjete za mirovinu i načinom života pripada skupini starih. Biografsko istraživanje provedeno je 2007. i tada je obavljeno deset dubinskih intervju sa starim otočanima na Cresu, Lošinju, Krku, Silbi i Drveniku Velom.

#### 4. Aktivno starenje

Znanstveni pristup starenju i starim ljudima u svijetu usmjeren je na aktivno starenje, odnosno na poticanje uporabe znanja i iskustva starijega stanovništva koje više ne ubrajamo u radno aktivno zbog raznih razloga, a ne isključivo zbog njihove dobi. Kad je posrijedi hrvatsko društvo, moguće je napraviti razdiobu na tri skupine starijih koje je potrebno uključivati u programe gospodarskoga razvoja na lokalnoj razini: a) redovito umirovljene po završetku radnog vijeka i ostvarenju prava na starosnu mirovinu (donedavno mnoge u dobi 55 ili 60 godina, a po novom zakonu 60 ili 65); b) starije stanovništvo koje još uvijek spada u radno aktivnu dob, a koje je ostalo bez posla prije ostvarenja prava na mirovinu (kategorija stariji nezaposleni); c) prijevremeno umirovljene osobe u kasnoj zrelosti, u dobi od 50 do 65 godina (često zbog propasti pojedinih gospodarskih grana, sumnjive privatizacije i drugih gospodarskih problema). Prema podacima 2001. na hrvatskim je otocima registrirano 30.392 umirovljenika ili 24,8% ukupnoga otočnog stanovništva, odnosno svaki je četvrti otočanin osnovni prihod ostvarivao od mirovine (Lajić & Mišetić, 2006).

Istraživanja su potvrdila da stariji ljudi posjeduju bogatstvo znanja i društvenih mreža (tzv. 'know how' i 'know who' znanja), koja, ako se mobiliziraju i iskoriste unutar poticajne okoline, mogu značajno utjecati na gospodarski, društveni, kulturni i okolišni aspekt zajednice u kojoj žive. Podjednaka je zdravstvena korist za pojedince kao i za društvo ako starije, na poduzetan način, uključujemo (njihovim ljudskim kapitalom) u svakodnevicu zajednice na svim razinama. Takav pristup zahtijeva promjenu programa i politike skrbi o starijem stanovništvu: zdravstvenih i socijalnih usluga, regionalnih i lokalnih agencija za planiranje, privatnih pružatelja skrbi i organizacija na lokalnim razinama uključenih u skrb o starijima.

Analiza znanstvenika koji su se bavili usporedbom podataka o starenju u europskim zemljama (Avramov & Maskova, 2003: 10) vodi zaključku da je aktivno starenje set općenito prihvaćenih vrijednosti u službenim dokumentima na međunarodnoj i nacionalnoj razini pojedinih zemalja, ali još uvijek nije uveden u javnu politiku niti je od velikog dijela starih ljudi prihvaćen kao način života. Istražujući kvalitetu života starijega stanovništva na hrvatskim otocima, možemo primijetiti suprotan trend. Naime, stari ljudi žive aktivno i produktivno, a službena politika i programi koji bi trebali računati i na taj veliki i značajni segment ljudskoga kapitala pri programima oživljavanja otočnih zajednica, to ne čine. Upravo taj nedostatak politika, mjera i servisâ kojima bi se aktivnosti starijih mogle iskoristiti i za gospodarski napredak lokalne zajednice, a potom i šire, u oštru je kontrastu s demografskim starenjem koje se upravo odvija i koje će se prema očekivanjima demografâ ubrzati u sljedećim desetljećima.

Zahvaljujući mjerama bolje zdravstvene zaštite i ukupnome ekonomskom i društvenom napretku, mnogi mladi stari ljudi, u dobi od 65 do 75 godina, danas dosežu razdoblje starosti u relativno dobru zdravlju i relativnoj materijalnoj zbrinutosti. Situacija sa zdravljem i društveno-ekonomskim statusom starije kohorte (76 i stariji) nepovoljnija je zbog teškoća povezanih s individualnim procesom starenja (biološko starenje) i nejednakostima u životnim šansama najstarijega naraštaja.

Jedan od alternativnih pristupa starosti u suvremenom društvu jest i šire shvaćanje koncepta dobne ovisnosti. Dugo je smatrano da staračka ovisnost košta znatno više od ovisnosti mladih. No neka su istraživanja ekonomistâ takve stavove opovrgnula (Schultz, 1980). Još bi važnije bilo početi mijenjati uobičajeno računanje koeficijenta dobne ovisnosti ili odnosa aktivnoga prema uzdržavanome stanovništvu. Primjeren odnos pružilo bi šire shvaćanje produktivnosti i uključivanje u skupinu aktivnih i osoba u dobi od 65. do 74. godine. Opravdanje za produljivanje razdoblja aktivnosti nakon 65. godine istraživači (Phillipson, 1998) pronalaze u doprinosu koji ta skupina daje uzdržavanju obitelji i životu zajednice, kao i izravnu doprinosu ekonomiji, misleći pritom na razne načine samozapošljavanja ili rad na određeno vrijeme. Uzimajući u obzir takav pristup i priznavanje većini osoba u toj dobnoj skupini sposobnosti da u društvu žive neovisno, moguće je ponuditi optimističnije scenarije budućih demografskih trendova nego što to čine tradicionalni pristupi.

Istraživanja u europskim zemljama (Avramov & Maskova, 2003) potvrdila su da još uvijek relativno mali broj ljudi svoje godine u mirovini provodi u kontinuiranu nastavku sudjelovanja na tržištu rada, aktivnu doprinosu kućnim zadacima i omogućivanju skrbi o drugima ili aktivnu sudjelovanje u životu zajednice putem volonterskih aktivnosti i aktivnoga provođenja slobodnog vremena. Proporcija ljudi koji ostaju raditi nakon standardne dobi za umirovljenje ukupno je vrlo niska u svim europskim zemljama. Moderna društva nedovoljno uključuju u rad svoje mlade stare stanovnike, pa je tako u zemljama EU (Avramov & Maskova, 2002) postotak zaposlenih muškaraca starijih od 60 godina 10,1%, a žena 2,8%. Tako niska zastupljenost starijih na tržištu rada mogla je biti prihvatljiva u ranijim razdobljima industrijske revolucije, ali ne može biti u suvremenome postmodernom tehnološkom društvu. Jednako je tako neprihvatljivo nuditi dobrovoljno ili prisilno prijevremeno umirovljenje zdravim i produktivnim ljudima zrele dobi.

## **5. Produktivno starenje**

Produktivno starenje pojam je koji odražava doprinos starih ljudi vlastitu blagostanju te blagostanju zajednice i društva u cjelini. To su stari ljudi koji se bave kreativnim, produktivnim radom. Takva definicija suprotstavlja se onoj, u nas većinom prisutnoj, koja određuje starenje kao društveni status ovisnosti, segregacije i potrebe za pomoći koju pruža država. Termin produktivan obično se upotrebljava kad je riječ o stvarnim (određenim) proizvodima i uslugama koji se mijenjaju za novac. Nije uobičajeno da stariji ljudi proizvode dobra i usluge koje prodaju za novac, ali mnoge njihove aktivnosti nedvojbeno bi bile određene kao produktivne ako bi dobra i usluge koje

oni stvaraju proizvodili neki drugi pojedinci i tvrtke, koji bi ih naplaćivali. Produktivnost kao pojam uključuje i neplaćeni rad, primjerice rad u kućanstvu, ali i aktivnosti poput prijenosa znanja i vještina, stručnosti i iskustva. Mnogi stariji ljudi pomažu svojoj odrasloj djeci, drugim članovima obitelji ili prijateljima izravnom financijskom pomoći, ali i brinući se o djeci, bračnom partneru i drugim ljudima koji su bolesni ili slaba zdravlja te radeći poslove poput vrtlarenja, rada u polju, stočarstva, ribolova i sl. (Lajić, et al., 2001; Podgorelec, 2008).

## 6. Aktivni životni stil otočnoga stanovništva

Prema podacima istraživanja o provođenju slobodnog vremena među starim stanovnicima zemalja EU (Avramov & Maskova, 2003) utvrđeno je da prevladavaju slobodne aktivnosti vezane uz kuću i da se dodatno slobodno vrijeme, nakon umirovljenja, ne koristi na aktivne načine. Podaci pokazuju da su stariji najviše zaokupljeni brigom o sebi samima (osobna higijena, briga o stambenom prostoru, prehrana), spavanjem ili odmaranjem i (pasivnim) oblicima provođenja slobodnog vremena (uglavnom gledanje televizije).

Istraživanja provedena na hrvatskim otocima (Lajić, et al., 2001; Podgorelec, 2008) potvrdila su nam suprotan način ponašanja – aktivni životni stil, posebice među mladim starim otočanima. Aktivni životni stil mnogih umirovljenika posljedica je prihvaćene radne etike, koja od njih i nakon umirovljenja zahtijeva onu vrstu dokolice koja donosi korist, zaokuplja pojedinca i ispunjava ga aktivnošću. Većina starijega otočnog stanovništva rad u vrtu, na okućnici, u masliniku ili odlazak na ribarenje smatra načinom provođenja slobodnoga vremena, ali istodobno i dopunskim prihodom u uglavnom skroman kućni proračun. Tako 53 ispitanika kao dopunski izvor prihoda u kućanstvo navode rad u masliniku (35,1%), 51 ispitanik radi u vrtu ili na okućnici (33,8%), 7 u vinogradu (4,1%), a 3 uzgajaju voće (2,0%). »Motika me odgojila, ona će me i zakopat«, kaže 82-godišnji Kaljanin. Ribarenje je dopunski prihod u kućanstvu, ali istodobno i aktivnost s elementima načina provođenja slobodnog vremena za 15 anketiranih (9,9%).

Većina ispitanika u anketnom istraživanju te većina sugovornika u biografskom istraživanju više je puta tijekom ispitivanja naglasila koliko mnogo radi. Od svih aktivnosti kojima se stariji otočani bave, bez obzira na spol, najviše vremena posvećuju radu na okućnici ili u vrtu. Rad u vrtu veseli ih jer uključuje tjelesnu aktivnost, pa znači i oblik rekreacije, a i boravak izvan kuće, na svježem zraku, te mogućnost susreta i razgovora sa susjedima ili sumještanima u prolazu. Aktivna dokolica, kakvu u velikom broju provode stariji otočani, utječe na poboljšanje zdravlja, očuvanje razine samopoštovanja i pridonosi zadovoljstvu vlastitim životom, a sve zajedno potvrđuje njihovu vitalnost i nužnost da ih se konkretno uključi u neke programe kojima će i sami pridonijeti višoj kvaliteti otočnoga života. Odgovarajući na konkretno pitanje, gotovo četvrtina ispitanika izrazila je spremnost da se aktivno uključi u neki program revitalizacije. Ako bi se taj udio starijih generalizirao na ukupnu stariju otočnu populaciju, na otocima živi gotovo 8000 stanovnika u dobi od 60 i više godina koji su spremni aktivno se uključiti u programe kojima bi pridonijeli višoj kvaliteti života na otocima.

## 7. Zaključak

Proces gospodarskoga oživljavanja slabije razvijenih hrvatskih regija i njihova društvena integracija trebaju se odvijati na dvjema razinama: razini društva u cjelini i na lokalnoj razini društvene integracije. U društvene aktere koji moraju predstavljati nositelje bilo koje vrste revitalizacije nekog prostora, u našem primjeru otokâ, Lay (1998) i Štambuk (1998) ubrajaju ponajprije lokalne elite i lokalno stanovništvo. Iz dosadašnjih prijedloga strategija gospodarskog razvoja otoka razvidna je svijest o specifičnom načinu života i izrazitoj osjetljivosti otočnoga sociokulturnog sustava na utjecaje koji dolaze od „nekog drugog“, izvan same otočne zajednice. Naime, na velikom broju iznimno malih, malih i srednjih otoka nema dovoljno stanovnika u radno aktivnoj dobi, pa tako ni potencijala za biološku revitalizaciju otočnoga stanovništva. Ni useljavanje izvanotočnoga stanovništva nije jednostavno i ne može se provesti bez posljedica, pa svaki promišljeni program razvoja mora početi od otočnoga sustava, zatečenih potencijala i interesa lokalnog stanovništva.

Društvene snage na otocima, potvrdila su naša istraživanja, povezuju potencijalne razvojne gospodarske programe gotovo isključivo s turizmom, a mnogo manje s poljoprivredom i ribarstvom, tradicionalnim otočnim gospodarskim granama. Kako bi se obnovio gospodarski život na otocima, potrebno je ponuditi aplikativne programe koji će u relativno kratku razdoblju oživiti gospodarstvo, potaknuti održavanje kulturnih i zabavnih priredbi ili jednostavno poboljšati kvalitetu života na njima.

Argumente za tezu nužne aktivizacije dijela starijega otočnog stanovništva kao jednog od nositelja gospodarskog razvoja nalazimo u elementima strategije gospodarskog razvoja otokâ Josipa Defilippisa, koji se zalaže za očuvanje modela dvojne ekonomije „koji počiva na domaćinstvu koje sve svoje radne kapacitete angažira dijelom u nepoljoprivredi (kroz stalno ili povremeno zaposlenje) i na vlastitom poljoprivrednom gospodarstvu“. Mišljenja smo da je upravo takvo mješovito domaćinstvo kao temeljni nositelj ukupnog razvoja otokâ do danas sačuvalo koliko-toliko zadovoljavajuću kvalitetu života preostalog stanovništva.

Siromašna gospodarska struktura otokâ kojoj temelj čine poljoprivreda, turizam, ribarstvo (sve manje) i u veoma malom opsegu brodarstvo treba biti ojačana prepoznavanjem gospodarskog razvoja specifičnih komparativnih prednosti svakog otoka, čime će se razvoj zadržati na principima održivosti. Ovdje mislimo na biogospodarske aktivnosti, u koje ubrajamo ekološku proizvodnju, ekološki turizam i masovnu proizvodnju energije iz obnovljivih izvora, ali i razvoj malog obrtništva.

S obzirom na odnos broja mladih i starih stanovnika u pojedinim regijama, relativno malen broj stanovnika u radno aktivnoj dobi te često njihovu nedovoljnu obrazovanost za pokretanje gospodarskih programa i velik broj starijeg stanovništva (nezaposlenoga, prijevremeno umirovljenoga ili umirovljenoga po ostvarenju punoga radnog staža) nužno je kao aktere na lokalnoj razini u sve faze, od zamisli do aktivnog sudjelovanja u provedbi, ravnopravno uključiti i motivirano starije stanovništvo.

Specifičnost otočnoga života, oslanjanje na vlastite snage često malobrojna stanovništva, određivala je uloge pojedinih skupina i prisiljavala stanovnike hrvatskih



otoka na aktivan život do u duboku starost. Dakle koncept produktivnog starenja, koji je postao jedan od temeljnih uvjeta za uspješnu starost u suvremenim gerontološkim pristupima, na otocima se u određenoj mjeri i na njima svojstven način odvija tijekom čitava 20. stoljeća sve do danas.

Držimo da je bez takva širega koncepta shvaćanja aktivnosti starijih članova otočnih zajednica te računanja s njima prilagođenim načinima uključivanja i ravnopravna sudjelovanja u programima oživljavanja gospodarskoga i kulturnog života, nemoguće uspješno provesti planove i programe kojima bi se znatnije unaprijedilo gospodarsko stanje, a time i ukupna kvaliteta života na otocima i šire, u regiji kojoj pojedini otok ili otočna skupina pripada.

## 8. Literatura

- Avramov, D. & Maskova, M. (2003). Active ageing in Europe. *Population studies*, Vol. 1, No. 41, Council of Europe, Strasbourg, ISBN 92-871-5240-3
- Babić, D.; Lajić, I. & Podgorelec, S. (2004). *Otoci dviju generacija*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, ISBN 953-6028-17-4
- Defilippis, J. (2001). O gospodarskom razvoju hrvatskih otoka, *Sociologija sela*, Vol. 39, No. 1-4, str. 83-95, ISSN 0038-0326
- Klempić, S & Lajić, I. (2005). Prirodno i mehaničko kretanje stanovništva priobalnih, kanalskih i pučinskih otoka Jadranskoga mora, U: *Zbornik radova 3. Hrvatskog geografskog kongresa*, A. Toskić (ur.), str. 335-345, HGD, Zagreb, ISBN 953-7245-00-4
- Lay, V. (1998). Teorijske, društvene i političke neprilike s periferijom, U: *Duge sjene periferije*, I. Rogić & M. Štambuk (ur.), str. 15-40, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, ISBN 953-6666-03-0
- Lajić, I.; Podgorelec, S. & Babić, D. (2001). *Otoci – ostati ili otići*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, ISBN 953-6028-15-8
- Lajić, I. & Mišetić, R. (2006). *Otočni logaritam*. Ministarstvo mora, prometa i razvitka; Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, ISBN 953-6028-20-4
- Nejašmić, I. & Mišetić, R. (2004). Buduća kretanja broja stanovnika Hrvatske: projekcija 2001.-2031., *Društvena istraživanja*, Vol. 13, No. 4-5, str. 751-776, ISSN 1330-0288
- Phillipson, C. (1998). *Reconstructing Old Age*. Sage Publication, London, ISBN 0 8039 7988 6
- Podgorelec, S. & Klempić, S. (2007). Starenje i neformalna skrb o starim osobama u Hrvatskoj, *Migracijske i etničke teme*, Vol. 23, No. 1-2, str. 111-134, ISSN 1333-2546
- Podgorelec, S. (2008). *Ostarjeti na otoku – kvaliteta života starijega stanovništva hrvatskih otoka*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, ISBN 978-953-6028-22-1
- Schulz, J. H. (1980). *The Economics of Aging*, Wadsworth, Belmont, CA, ISBN 0-86569-295-5
- Štambuk, M. (1998). Prema obnovi periferije, U: *Duge sjene periferije*, I. Rogić & M. Štambuk (ur.), str. 149-154, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, ISBN 953-6666-03-0